

Herdenking Bijlmerramp na 25 jaar

Berthold Gersons

1 oktober, Bijlmerplein
Imagine IC

Herdenking Bijlmerramp na 25 jaar

In 2000 eindigde ik een artikel over de Bijlmerramp in het Maandblad Geestelijke Volksgezondheid met de verzuchting en hoop: 'dan is alle commotie niet voor niets geweest'. In het artikel, geschreven acht jaar na de ramp, zette ik samen met mijn medeschrijvers Ingrid Carlier en Joris IJzermans, uiteen, dat de Bijlmerramp van 4 oktober 1992 in zijn nasleep was uitgegroeid tot een 'secundaire ramp'. De ramp na de ramp betekent dat. Zo'n verloop is voor het eerst beschreven door de Australische psychiater Beverly Raphael, die een aantal fasen onderscheiden heeft die zich voordoen na een ramp. Na de rampzalige gebeurtenis is de eerste fase de zogenaamde impact fase waarin het feitelijke gevaar geweken is en mensen moeten bijkomen van de extreem heftige ervaringen, gevolgd door de zogenoemde honeymoon fase waarin de verbondenheid tussen getroffen en intens beleefd wordt. Men heeft het samen overleefd en men wil elkaar helpen. Na de orkaanramp op Sint Maarten viel die saamhorigheid ook zo op. Maar dan na enige weken, zo beschrijft zij, en zo was het bij de Bijlmer vliegramp ook, eindigt de honeymoon fase en gaat deze over in wat genoemd wordt de desillusie fase. Slachtoffers en nabestaanden zijn oververmoeid geraakt van alles wat zich voor gedaan heeft en over hen heen is gekomen. En ineens is men in de schaduw van het nieuws beland. Andere drama's hebben de eigen ramp van de voorpagina's verdrongen. Wat toegezegd was aan hulp blijkt deels een loze belofte en dat maakt kwaad en misnoedig. En ook de bureaucratie slaat toe. Getroffenen kunnen dan benaderd worden alsof ze vooral willen profiteren van overheid en verzekeraars wanneer ze hun schade vergoed proberen te krijgen. De solidariteit van de samenleving van het begin met alle publieke aandacht en autoriteiten verdampmt.

Die desillusie fase is bij de Bijlmerramp eigenlijk nooit volledig geëindigd en overgegaan in de laatste fase van integratie, zoals Beverly Raphael dat noemde. In die fase heeft een getroffen gemeenschap haar weerbaarheid weer herwonnen. Wie nu de herbouwde Bijlmermeer ziet en ook de aandacht voor herdenking van de ramp, ziet zeker een gemeenschap waarmee het weer goed gaat en misschien wel beter dan toen. De heftigheid van de desillusie is er na 25 jaar wel af, maar onze herinneringen aan de ramp na de ramp worden er blijvend door getekend. De Bijlmerramp onttaarde in een moedeloze strijd tussen getroffen en een overheid die van nalatigheid beschuldigd werd. Zo was het in 2000 toen ik het artikel in het Maandblad Geestelijke Volksgezondheid had geschreven. Acht jaar na de ramp stonden nabestaanden, ooggetuigen en reddingswerkers tegenover de overheid en de gezondheidszorg, Kamerleden tegenover bewindsleden én fractiegenoten, internisten tegenover psychiaters, AMC tegenover VUMC en ga zo maar door. De beschuldigingen over en weer gingen een eigen leven leiden. Zo was de voorzitter van het bestuur van het AMC ervan overtuigd, dat de politiek het uit de hand gelopen probleem van de gezondheidsklachten van getroffen en hulpverleners op het bordje van het AMC wou leggen. En daar paste hij voor.

Ruzie, wantrouwen en strijd als een voortwoekerend psychologisch vuur. Dit vuur moest geblust worden met de resultaten van een parlementaire enquête. Drie weken lang volgden velen in Nederland de integraal op de televisie uitgezonden verhoren van de Parlementaire Enquête Commissie in 1999. Netflix avant la lettre. Het zou voor Netflix een prachtige serie zijn geworden waarin de spanning steeds verder werd opgevoerd. Elke aflevering riep vast en zeker verontwaardiging op. Horen we nu eindelijk hoe het zit? Wat werd verborgen gehouden? Onder 'de pet' gehouden? Herinnert u zich nog die 'drie woorden: 'onder de pet'? Die woorden tekenen de herinnering aan de enquête. De Parlementaire Enquête in 1999 had meer weg van een inquisitie dan van lessen trekken voor de toekomst.

Er moesten en zouden schuldigen worden aangewezen. Zelf werd ik ook officieel verhoord. Ik herinner me nog goed het moment dat ik achter een tafeltje moest gaan zitten in die imposante zaal van de Eerste Kamer waar de verhoren werden gehouden. Ik pakte de papieren uit mijn tas en toen ik weer op keek, zag ik een woud van camera's op mij gericht. Het was bizar.

We hebben het artikel destijds de titel meegegeven 'In de spiegel der emoties' met de ondertitel 'onvoorziene lange termijn gevolgen van de Bijlmer vliegramp'. Het maakte ons verdrietig dat er alleen plaats bleek te zijn voor verwijt, wantrouwen en boosheid en nauwelijks voor verdriet en troost acht jaar na de ramp. Ook het gezonde verstand leek weggevlucht te zijn. Onze dringende aanbeveling om een Informatie en Advies Centrum te starten, omdat we hadden vastgesteld dat nog zo veel mensen last hadden van de gevolgen van de ramp, werd door het Ministerie van Volksgezondheid genegeerd. Na de vuurwerkramp in Enschede in 2000 heeft het Informatie en Advies Centrum, destijds wel gefinancierd door VWS, geholpen een secundaire ramp te voorkomen. Het IAC was verantwoordelijk voor de opvang van alle gevolgen van de ramp. Ik kom daar nog op terug. Tekenend voor wat wij destijds aanduiden met de titel 'In de spiegel der emoties' was hoe de voorzitter van de Enquête Commissie, de heer Meyer mij destijds belde met de vraag of hij het telefoonnummer van mevrouw Truideman van mij kon krijgen. Het echtpaar Truideman had hun twee kinderen verloren en ze waren daarom voor het gevoel van de heer Meyer nog meer slachtoffer dan de andere getroffen. Hij wou haar onder grote media-aandacht het

Eindrapport van de Enquête Commissie aanbieden. Ik belde mevrouw Truideman. Ze vond het prima om de heer Meyer van dienst te zijn. Zelf had ze zoals ze mij vertelde natuurlijk niet naar de verhoren gekeken. De TV stond uit in die weken. Ze had zich, verstandig als zij was, beschermd tegen het oproepen van al die emoties en ook omdat ze wist, dat het beschuldigen van anderen, het verlies van haar kinderen nooit goed zou kunnen maken. Ze vond het prima om de heer Meyer haar het rapport te laten overhandigen. Ze wou dat best voor hem doen.

Dames en heren,

Het doet mij goed en het ontroert mij ook om met u samen terug te kijken naar die groteske ramp en al die gevoelens van toen weer toe te laten. Er komen bij mij veel herinneringen terug die soms gaan over grote momenten zoals het verhoor van de Enquête Commissie en die soms klein en eigenlijk intiem zijn. Laat ik er een paar noemen. Van de herdenkingsmars een week na de ramp herinner ik me het meest de rode kleurstof van de AMC-krans die door de regen uitliep op de jas van Jan Swinkels, ook psychiater van het AMC. Het deerde hem niet. Jan had het vliegtuig door de bovenramen van zijn huis met denderend lawaai zien aankomen. Hij was maar net de dans ontsprongen. Het gevoel van verbondenheid, brandweermensen die elkaar omarmden, donkere meisjes die zongen en muziek maakten, een lange stoet van vermoeide mensen, die zich in de regen traag voortbewoog. We stonden uiteindelijk bij de kleine boom die alles zag, en die toen nog omgeven werd door eenvoudige teksten en tekeningen die op het hek bevestigd waren. We keken naar de gehavende flat en we roken nog steeds de brandlucht en het stoflucht van de verwoestingen, de zoektochten in het puin. Ik voelde me daar niet de deskundige, niet de adviseur of psychiater of hoogleraar, maar gewoon iemand die het ook van nabij had meegemaakt.

Met Jan Swinkels had ik de dag na de ramp de sporthal bezocht en gezien hoe de mensen daar op de grond zaten met aan weerszijden marktkraampjes van verschillende instanties en hulporganisaties. Wat moesten die mensen daarmee! Waar moest men beginnen?

Er was niet één aanspreekpunt met daarachter de verschillende hulplijnen en er was niet één organisatie die voor alles verantwoordelijk was. Want dat was achteraf gezien het grootste probleem waardoor de ramp na de ramp zo kon voortduren. Geen organisatie van de gemeente of de overheid had de totale verantwoordelijkheid voor nazorg en wederopbouw op zich genomen. In Enschede en nog later in Volendam hebben we dat lering trekkend uit de Bijlmer ramp, gelukkig wel goed gedaan.

Als ik zo terug denk aan toen, dan voel ik alsof iemand me bij mijn schouders vast pakt en me vooruit duwt. Alsof een andere kracht de regie van mijzelf over neemt. Alsof je er zelf niet helemaal meer over gaat. Ik weet dat velen die echt een ramp hebben meegemaakt dit herkennen. Alsof het je meeneemt. Ik had me al jaren beziggehouden met acute psychiatrie en crisistheorie en met trauma en posttraumatische stress. En ik wist dat plotselinge rolverandering een dramatische ervaring vormt bij rampen. Iemand is bewoner van een flat en plotseling een dakloze geworden zonder eigen huis en kleren en nu helemaal afhankelijk van de hulp van anderen. We zien dat dagelijks op de TV bij al die bosbranden, overstromingen en orkanen en niet te vergeten bombardementen en ander oorlogsleed. De nieuwe rol overrompelt iemand ongevraagd.

Ik heb dat zelf toen ook op een andere manier zo ervaren. Ik werd ineens door iedereen tot adviseur benoemd; van de wethouder, van de burgemeester, van de Raad van Bestuur van het AMC. Ik was ineens de 'expert', de 'deskundige', maar het was wel de eerste grote ramp die ik van zo nabij meemaakte. Maar goed. Ik zag veel. Burgemeester Ed van Tijn was zelf enorm aangeslagen door de ramp. Ik werd gevraagd met hem te spreken in het crisiscentrum onder het Stadhuis. Wat was het daar warm, wat stond er veel eten en hoe onrustig was iedereen. Er stonden TV schermen verbonden met de camera's bij de rampplek. Gebiologeerd zaten velen daar te kijken of er menselijke resten gevonden werden. Alles was onwerkelijk en eigenlijk onwezenlijk. Ondertussen bracht ik mijn zoon naar het Centraal Station voor de schoolweek in Rome. Toen ik bij het groepje ouders en kinderen aankwam, zweeg iedereen. Ineens was ik een bekend gezicht geworden van de TV.

Terugkijken doet me goed en dus dank voor de uitnodiging om vandaag een bijdrage te leveren. Zoals vaak, ga bijvoorbeeld eens in Enschede kijken naar de nu prachtige wijk Roombeek, heeft de Bijlmer uiteindelijk geprofiteerd van de ramp. De verloedering van toen met illegalen die ergens een onderkomen vonden kon niet meer uit het publieke en politieke bewustzijn worden weggehouden. Het heeft mede geleid tot een stedenbouwkundige vernieuwing. De fantasie dat er geen rampen in Nederland plaatsvinden omdat we alles onder controle hebben, werd doorbroken. We moeten ons steeds wapenen tegen risico's, maatregelen nemen ter voorkoming.

En zeker, ik geef het toe, ik ben een expert geworden, niet alleen in het behandelen van mensen met PTSS maar ook om mee te denken na rampen wat het beste wel en niet gedaan kan worden. Aan Enschede heb ik drie jaar gewerkt en Volendam kwam daar ook nog bij. En nu ben ik nog adviseur van de MH17 stichting. Samenlevingen zijn veerkrachtig, en mensen ook, heb ik geleerd, maar het gaat niet vanzelf.

De lessen van de Bijlmerramp, daar ben ik gek genoeg, dankbaar voor.

Berthold Gersons